

Kettős tagadás a nagybörzsönyi német nyelvjárásban*

1. Bevezetés. Jelen tanulmány Nagyborzsöny (Deutschpilsen) magyarországi német település német nyelvjárásában a kettős tagadás jelenségét veszi górcső alá. Nagyborzsönybe már az Árpád-korban érkeztek német bányásztelepeselek, majd a 15. és a 17. században újabb német betelepülő hullámok célpontja volt a település. A település nyelvjárása olyan egyedi magyarországi német nyelvjárás, mely a török kor előtti időkből származik. A helyi német nyelvjárás egy keveréknelvjárás, mely két fő német nyelvjárási területről mutatja a legtöbb elemet: a délbajor nyelvjárásokból és a keleti közép-német nyelvjárásokból. Ezekről a területekről, Stájerországból, Tirolból és az Érc-hegységből érkezhettek a középkorban a bányászok a településre. A település egyediségét hangsúlyozza, hogy lakói – ellentétben a magyarországi németek többségével – nem sváboknak tartják magukat, hanem szászoknak nevezik magukat (MANHERZ–WILD 2002). 2023-ban a településnek 647 regisztrált lakosa van, míg 2007-ben még 800 lakosa volt.¹ A 2022-es népszámlálási adatok alapján 47 fő vallotta magát a német nemzeti-séghez tartozónak (KSH,² lásd az 1. táblázatban).

1. táblázat

Nagyborzsöny népszámlálási adatai a német nemzetiségi hovatartozásra vonatkozóan

Népszámlálás éve	Német nemzetiséghez tartozó	Német nemzetiségű	Német anyanyelvű	Németül beszél családi, baráti közösségben
2022	47	45	...	6
2011	77	69	13	24
2001	69	37	10	23

Jelenleg a nyelvjárást már csak az 1945 előtt született idősök beszélik családi és baráti körben, informális szituációkban, főleg idősebb beszédpartnerekkel (KNIPF-KOMLÓSI-MÜLLER 2020: 65–78), ami ennek következtében néhány éven belül el fog tűnni az élő nyelvjárások sorából. A vizsgálat korpuszát a MÁRKUS ÉVA által készített nyelvjárási hangfelvételek képezik, melyek terepmunka keretében készültek 2009 és 2011 között Nagyborzsönyben, 9 anyanyelvi adatközlő megszólításával, akik közül egy fő bizonyult elég kitartónak ahhoz, hogy a teljes kérdőívet ki lehetett kérdezni tőle. Az adatgyűjtés a kérdőíves lekérdezés módszerével történt, célja a nyelvi adatgyűjtés volt. Magyar nyelven kértük mondatok lefordítását, a válaszadásra pedig a nagybörzsönyi nyelvjárásban került sor. A magyar

* A jelen tanulmány alapjául szolgáló előadás a Manherz Károly professzor 80. születésnapja alkalmából rendezett ülésen hangzott el 2022. november 22-én.

¹ <https://stat.dbhir.com/telepules/Nagyb%C3%B6rzs%C3%B6ny> (2023. 12. 18.)

² <https://tinyurl.com/3yct3wun> (2023. 12. 18.)

nyelvű kérdés biztosította azt, hogy a német köznyelv ne befolyásolja az adatközlők nyelvhasználatát. A korpusz mondatai célzottan kérdeztek rá a tagadás nyelvi jelenségére is. Mivel a település lakosai kétnyelvűek, magyarul ugyanolyan jól beszélnek, mint németül, ez a lekérdezési módszer nem jelentett problémát. A nyelvjárás leírásának, a szintaktikai elemzésnek a német köznyelv a mátrixnyelve.

Emellett az Osztrák Tudományos Akadémia nyelvjáráskutatással foglalkozó intézete is rendelkezésre bocsátotta az 1980-as években készült több órányi nyelvjárási hangfelvételt, melyeket HORNUNG MÁRIA vezetésével kérdeztek le Nagyörzsönyben.

2. A nagyörzsönyi nyelvjárás főbb jellemzői. „A mai Magyarország német-ségének csak egészen kis hányada az, amely még az Árpád-kori telepítések során honosodott meg, mégpedig a nyugat-magyarországi németiség, illetve a Börzsöny hegység egykori bányavárosának, Nagyörzsönynek német lakossága, amely tulajdonképpen a közép-szlovákiai Hauland déli csoportjának maradéka.” (MANHERZ szerk. 1998: 4.) A középkori eredetű nyelvjárás sok archaikus elemet őrzött meg az ófelnémet és a középfelnémet korszakból. Nagyon jellegzetes bizonyos hangok ejtése: pl. a *v* hang helyett *b* hangot ejtenek (*bålt* = *Wald*, 'erdő'), az *f* hang helyett *v* hangot (*vuks* = *Fuchs*, 'róka') és a *b* hang helyett *p* hangot (*pādn* = *baden*, 'fürdeni'). Hasonló fonetikai jellemzők más középkori bajor nyelvi szigeteken is megőrződtek, például Dél-Tirolban (vö. GEYER 2018: 327). A kfn. *pf* hang vagy *p* hangként (*krāpm* = *Krapfen*, 'fánk') vagy *kf*-ként (*kfaf* = *Pfaffe*, 'pap') realizálódik, hasonló *kf* ejtéssel a nyugat-stájeri német nyelvjárásokban találkozunk (HUTTERER 1987: 33). Előbbiekhez hasonlóan szintén markáns jegye a nyelvjárásnak, hogy megőrizte a birtokos esetet (Genitiv), amit a legtöbb német nyelvjárás már elveszített. A birtokos eset képzésében pedig érdekes, hogy az *-s* rag nem csak a hím- és semleges nemű (mint a német köznyelvben), hanem a nőnemű főnevek végén is megjelenik. Példa: (*i dā toxtas vātā* ('der Tochtters Vater, az apa lánya')). További érdekessége a nyelvjárásnak, hogy a *son/som* hasonlítószót használja melléknévfokozáskor, illetve összehasonlításnál (*als*, illetve *wie* helyett).

Szintén különleges, hogy a nyelvjárás nem ismeri az *aus* ('-ból, -ből') előjárószót, helyette a *von*-t ('-tól, -től') használja (*fo bēuln* 'von Wolle, gyapjúból'). Úgyszintén ismeretlen az *an* ('-on, -en, -ön', függőleges felületen) előjárószó, amit az *auf* ('-on, -en, -ön', vízszintes felületen) helyettesít (*i dā stubn of tā bānt* 'auf der Wand des Zimmers, a szoba falán'). Hiányoznak még az *ab* ('-tól, -től', időben) és a *gegen* ('ellen') előjárószók, valamint a *wegen* előjárószó, ami a köznyelvben részes vagy birtokos esettel áll, jelen nyelvjárásban tárgyesetet vonz. A jövő időt is a német köznyelvtől eltérő módon képzi a vizsgált nyelvjárás: nem a *werden* segédigével, hanem a *wollen*-nal ('akarni') – hasonlóan például az angol nyelvhez. Ennek nyelvtörténeti okai vannak. Példa: *morgn bil i ōfzuəχn mēə švīgə* ('Morgen will ich aufsuchen meine Schwiegermutter, Holnap meglátogatom a sógornőmet').

A különböző német nyelvjárások keveredéséből adódó nyelvi kapcsolatok nyelvi keveredést is okoznak a nagyörzsönyi nyelvjárásban. Például a *k^cep* ('Kopf, fej') szóban egy rövid szótesten belül keverednek a délbajor fonetikai jellemzők (szóeleji hehezetes *k*), a keleti-középnémet jellemzők (*pf* helyett *p* a szó

végén) és a szepeességi/haulandi *eu* – a szóközépi *o* helyett (WEINELT 1938: 67). Egy másik példa a német nyelven kívüli nyelvi kontaktusok meglétére világít rá: a 'palacsinta' szót magyar fül számára szokatlan *ts* hanggal ejtik. A *Palatschinke* szó *tš*-vel az osztrák nyelvújrásokban is előfordul. A nagybörzsönyi *ts* hangzóval való átvétel szlovák nyelvi kapcsolatokra utal; a település a szlovák határ közelében fekszik. A magyar nyelvvel való kapcsolatok is lecsapódtak a nyelvújrás szokincseiben, szép számmal találhatók magyar jövevényszók a nyelvújrásban: például *farkə* ('farok'), *oldəlgomboš bakl* ('oldalgombos cipő'), *in doərf mitn rint vėgig di pā:x* ('A falu közepén folyik végig a patak'), *ua buašt hob i no in hü:tō:* ('Van még egy hurka a hűtőben'), *dəho(dj)nit* ('dehogynem').

A legtöbb vizsgált szó a korpuszban bajor-osztrák eredetű (kb. 56%), de alemann (kb. 12%), keleti- és nyugati-középnémet (kb. 25%), illetve elvétve északnémet eredetűek (kb. 6%) is megtalálhatók. Ez azzal magyarázható, hogy a középkori német keleti irányú kitelepülésben az első telepesek frankok voltak; de a sváb-alemann részvétel is valószínű. (HUTTERER 1987: 10.) Nem mindig állapítható meg biztonsággal egy szó eredete. Például a *pĩ* ('Bühne, padlás') szó sváb-alemann nyelvújrási szó (EICHHOFF 1977: 24. térkép), de a Szepeességben is használják a *bīna* szót (ŠPES 2005: 91). Bizonytalan tehát, hogy közvetlenül a sváb nyelvújrásból vagy a Szepeességből vették át ezt a szót, a Szepeességhez ugyanis kapcsolatok fűzték a települést (TÖRÖK 1964: 16). Arra is találunk példát, hogy egy fogalom megnevezésére különböző területekről származó nyelvújrási szavakat is használ a nyelvújrás: például a 'kaszát kalapálni' megnevezésére az *ōsklęupn* szó közép-frank, a Rajna mentén használják (SCHWARZ 1957: 218), tehát tipikusan középnémet szó. A másik megnevezése ennek a fogalomnak a délnémet területekről származik: *tainglā* (MITZKA-SCHMITT 1958: *die Sense mit dem Hammer schärfen* c. térkép). Másik példaként a 'rétes' elnevezései említhetők: használják a *štrüdl*-t, ami egy felnémet szó (WILD 2003: 70), és a magyar *rétes*-t *rāituš* formában. Ez az eltérő szóhasználat felekezeti nyelvhasználati különbségekre is rámutat: a korábban települt evangélikusok használják a német *štrüdl* szót, és a később települt katolikus németek a magyar jövevényszót, a *rāituš*-t.

3. A kettős tagadás definíciója. Kettős tagadás alatt azt a tagadási formát értjük, amikor két (vagy több) tagadósó fordul elő a német mondatban, amik nem oltják ki egymást, hanem szemantikailag egyszeri tagadást jelentenek (MOSER 2021: 15). A kettős tagadás két formáját különböztetjük meg: *negative doubling* (azaz negatív kettőzés; tagadó határozatlan névmás és tagadósó együttes jelenléte) és *negative spread* (azaz negatív terjedés; legalább két tagadó határozatlan névmás együttes jelenléte, tagadósó nélkül). A vizsgált nyelvújrásban mindkét forma megtalálható.

A német dialektológiai szakirodalom vagy a *Negationskongruenz* kifejezést használja a kettős tagadásra (mint a *negative doubling* és *negative spread* összefoglaló elnevezése) (vö. MOSER 2021: 16), vagy a *Negationsharmonie* szót (WEISS 2016: 450). A kettős tagadás a korábbi német nyelvállapotokban minden nyelvújrásban megtalálható volt (vö. JÄGER 2008, idézi WEISS 2016: 451 és DONHAUSER 1996) valamelyik fent említett formájában (SAMAMBA 2010, idézi

WEISS 2016: 451). MOSER (2021: 89) a kettős tagadásról írt monográfiájában a német nyelvjárásokat vizsgálva megállapítja, hogy a kettős tagadás a bajor nyelvjárásban a leggyakoribb, és kimutat egy a kettős tagadás használatára vonatkozó észak-déli irányú aszimmetriát is a német nyelvterületen.

A vizsgált nyelvjárás a nyelvtani tagadás során több szintaktikai stratégiát is használ, ezeket mutatjuk be a cikkünkben. Először az egyszerű, majd a kettős tagadás formáit vázoljuk, ezután térünk rá a tagadó szerkezetek szintaktikai elemzésére. Kitérünk a magyar nyelv tagadó szerkezetével való összehasonlításra is.

4. Az egyszerű tagadás a nagybörzsönyi német nyelvjárásban. Mondatszóként válaszban a *nā/nai* (= *nein*, 'nem') használatos. Példa: *host geaðn dās voəstig vlāš?* ('Hast gern das feiste Fleisch? Szereted a zsíros húst?') – *nā* ('Nein. Nem'). A *nicht* tagadósó a német nyelvben a klasszikus formája az egyes szavak, mondatrészek tagadásának (WEISS 2016: 449). A vizsgált nyelvjárásban a következő alakokban fordul elő: *ni*, *nid/nit*, *net*, *nixt*; tagadhatjuk vele az egész mondatot, az állítmányt és egyéb mondatrészeket is. Példa: *i gāi nid špātsiərn* ('Ich gehe nicht spazieren. Nem megyek sétálni'); *ovə špāherd tot k'əuxn di zupn, obə bis mitāg bit's net fertig zəə* ('Auf dem Sparherd tut kochen die Suppe, aber bis Mittag wird's nicht fertig sein. A tűzhelyen fő az ebéd, de nem lesz készen délre').

Felszólító módban a tagadósó rövid *ni* alakban a mondat első helyén áll, közvetlenül az ige előtt. A német nyelvben – így van ez a nagybörzsönyi nyelvjárásban is – az ige (segédige vagy főige) kijelentő mondatban kötelezően mindig a második helyen áll. Felszólító mondatban viszont a legelső helyen. Szokatlan az a szórend, amit a vizsgált nyelvjárásban adatoltunk, hogy a tagadósó egyedül áll az első helyen, megelőzve az igét. Példa: *ni gə hintəs hōz* ('Nicht geh hinters Haus! Ne menj a ház mögé!'); *nid īz vil!* ('Nicht iß viel! Ne egyél sokat!'); *ni k'on i ɛəšlovn* ('Nicht kann ich einschlafen. Nem tudok elaludni'). Hasonló szórendet adatolt ŠPES a Szepességben: *ne frōg en Votto* ('Frag nicht den Vater! Ne kérdezd az apát!') (ŠPES 2005: 59), LESSIAK Zarzban és a szlovéniai Gottscheeben: *et toə!* ('tu nicht! Ne tedd!') (LESSIAK 1959: 185), valamint BOTTESCH a romániai Großpoldban: *nit plāp əzo loŋ* ('Nicht bleibe so lange! Ne maradj olyan sokáig') (BOTTESCH 1992: 335). Ez a szórend nagyon régi, az ófelnémetre vezethető vissza.

Kijelentő módban is állhat a nagybörzsönyi nyelvjárásban a tagadósó egyedül az első helyen, ami a német nyelvben inkorrekt lenne. Példa: *ni k'umts mē mir in zī* ('Nicht kommt-es mir in den Sinn. Nem emlékszem rá'). A tagadósó első pozíciója kijelentő mondatokban opcionális, a tagadósó az ige után is állhat. A két verzió között jelentésbeli különbség nincs. Példa: *ni k'on i štrikn / i k'on nit štrikn* ('Nicht kann ich stricken / Ich kann nicht stricken. Nem tudok kötni').

Bizonyos mondatrészeket is a *nid/nit* tagadósó használatával tagadhatunk a nyelvjárásban. Ha ezek a frázisok fókuszként jelennek meg, akkor mondatleji pozíciót foglalnak el. Példa: *[nid ī] hob gək'əuxt daz mitā:gmol* ('Nicht ich habe gekocht das Mittagmahl. Nem én főztem az ebédet'); *[nid min kraŋkn hund] bolt i špīlə* ('Nicht mit dem kranken Hund wollte ich spielen. Nem a beteg kutyával akarok játszani').

Mondatrészként tagadhatók állapot- és módhatározók, valamint maga az igei szerkezet. Példa: *dęatš k^oon i [nit zo zōbər] raidn* ('Deutsch kann ich nicht so sauber reden. Németül nem tudok olyan jól beszélni'); *dəs voastig vlāš is [ni gsund]* ('Das feiste Fleisch ist nicht gesund. A zsíros hús nem egészséges'); *[nid pinə] moz mā, hānēm hōā moz mā* ('Nicht binden muss man, sondern hauen muss man. Nem kötni, hanem kapálni kell').

A *nid/nit* tagadószó a *kein* tagadó határozatlan névelőt is kiválthatja. Példa: *das ist nid ə dęndl* ('Das ist nicht ein Mädchen. Ő nem lány'); *nid mirən mā:* ('nicht mit-einem Mann, nem férfival'); *tsvai/ tsbai bilstə nit bęə trijkə?* ('Warum willst-denn nicht Wein trinken? Miért nem akarsz bort inni?'); *bān i nit tşęut hot khā:t, hob i līber nit gepāxn* ('Wenn ich nicht Zeit habe gehabt habe ich lieber nicht gebacken. Ha nem volt időm, akkor inkább nem sütöttem'); *das raidn, basbe totn raidn, se iz nit deatsch* ('Die Sprache was-wir tun reden, es ist nicht deutsch. Az a nyelv, amit beszélünk, az nem német').

MOSER (2021) szerint a tagadás lehet morfológiai és szintaktikai: *kein* + *fő-név* vagy *nicht ein* + *fő-név*. A tagadószó + határozatlan névelő (*nicht ein* + *fő-név*) az inkább jelöletlen forma, míg a negatív határozatlan névelővel képzett alak (*kein* + *fő-név*) a jelölt forma (MOSER 2021: 127).

A nyelvújrásban adatolt negatív határozatlan névmások a következők: *senki, semmi, soha, sehol* és a *kein* negatív határozatlan névelő. A *senki* nagybörzsönyi nyelvjárási megfelelője a *k^omaintš* ('kein Mensch'), ami nem hasonlít a német köznyelvi *niemand* szóra. Hasonló alakkal találkozunk a tübingiai nyelvújrásban: SPERSCHNEIDER (1959: 26) adatolja a *kęəs* vagy *kę męnš* szavakat, ami megfeleltethető a nagybörzsönyi nyelvi adatnak. Példa: *k^o maintš k^o miər hęlfn* ('Kein Mensch kann mir helfen. Senki nem tud nekem segíteni').

A *semmi* (német *nichts*) szó megfelelője a nyelvjárási *niks*. Példa: *niks vist vinə* ('Nichts wirst finden. Semmit nem fogsz találni'). A *soha* negatív határozószó nyelvjárási alakja a *k^omol* (a német *keinmal*-nak felel meg, de a sztenderd német alak a *nie(mals)*). Példa: *k^omol hot s ni geədn khāt iərn mā:* ('Keinmal hat sie nicht gern gehabt ihren Mann. Soha nem szerette a férjét'). A *sehol* negatív határozószó nyelvjárási megfelelője a *nęndęts* (a köznyelvi *nirgendwo, nirgends, kfn. niergen/niendert*).

A *kein* negatív határozatlan névelő nyelvjárási alakja a *k^o*. Ragozását az alábbi táblázat mutatja:

2. táblázat

A negatív határozatlan névelő ragozása

	E. sz.			T. sz.
	Hím-nem	Nő-nem	Semleges-nem	
Alanyeset	<i>k^o</i>	<i>k^o</i>	<i>k^o</i>	<i>k^oni</i>
Tárgyeset	<i>k^oon</i>	<i>k^o</i>	<i>k^o</i>	<i>k^oni</i>
Részes eset	<i>k^oon</i>	<i>k^oonə</i>	<i>k^oon</i>	<i>k^oon</i>

Példák: *i hop k^o tsəuət* ('Ich habe keine Zeit. Nincs időm'); *i hob k^{on} lüst* ('Ich habe keine Lust. Nincs kedvem').

5. A kettős tagadás típusai a nagybörzsönyi német nyelvjárásban. Kettős tagadásról (*Negationskongruenz* vagy *negative concord*) akkor beszélünk, ha egynél több tagadószo szerepel a német nyelvjárási mondatban, és szemantikailag egyszerű tagadást fejezünk ki velük, tehát nem oltják ki egymás jelentését (WEISS 2016). Egyes nyelvjárásokban kimutatható kisebb pragmatikai különbség az egyszeres tagadással szemben, például pozitív megerősítés előfeltételezése az 5.1.-ben bemutatandó típus esetében a bajor nyelvjárásokban (MOSER 2021: 140). Jelen fejezetben a kettős tagadás három különböző formáját mutatjuk be a nagybörzsönyi német nyelvjárásban.

5.1. Tagadószo + (egy vagy több) negatív határozatlan névmás. MOSER (2021: 158) szerint ez a leggyakrabban előforduló kettős tagadás forma a német nyelvjárásokban. Kivételt képez az alemann nyelvjárás, ahol inkább az 5.3. alatt bemutatandó jelenség a jellemző. A 5.1. alpontban tárgyalt alak felépítése a *nem* tagadószo szemantikai jegyeiből adódik: a legtöbb nyelvben a tagdószo szemantikailag nem eredendően negatív, hanem csak olyan jegyekkel rendelkezik, melyek kombinálhatók negatív szerkezetekkel. Nagybörzsönyi példáinkban a *kein*, *niemand* ('senki') és a *keinmal* ('soha') negatív határozatlan névmások fordulnak elő. A tagadószo *ni* vagy *nit* (német *nicht*) alakban kíséri őket, mindig követve őket, közvetlenül utánuk állva. Példák:

(1) *i hob kon leu ni gəkriəkt*
 én segédige neg. névmás fizetés nem kaptam
 'Nem kaptam fizetést.'

(2) *zi rait k^a boərt nit*
 ő_{nőnem} beszél neg. névmás szó nem
 'Egy szót sem szól.'

A *kein* negatív határozatlan névelő nyelvtörténetileg a *dehein* ('irgendein/kein, valamely') határozatlan névmásból fejlődött ki (MOSER 2021: 93). MOSER szerint a *kein* negatív határozatlan névelő két szegmensből látszik állni: egy negatív és egy határozatlan alkotóelemből (MOSER 2021: 113). Ilyen módon szemantikailag nem számítana tagadásnak, ami indoka lehet a további tagadósók használatának – vele egy szerkezetben.

A *nem* tagadószo egyébként nem kíséri kötelező elemként a negatív határozatlan névmást a mondatban, vagyis a kettős tagadás opcionális a vizsgált nyelvjárásban. Példa arra, amikor egyedül áll a negatív határozatlan névelő: *unər unz is k^o mēnts i de štubm* ('Ohne uns ist kein Mensch in der Stube. Rajtunk kívül senki nincs a szobában'). Abban az esetben tűnik inkább kötelezőnek a kettős tagadás, amikor a negatív határozatlan névmás a mondat első helyén áll (és nem

a középmezőben³) (vö. MOSER 2021: 94). Példa arra, amikor egyedül áll a negatív határozatlan névelő a mondatban (nem kíséri a *nem* tagadószó): *k'on zū hob i khā:t* ('Keinen Sohn habe ich gehabt. Nem volt fiam').

A negatív határozatlan névmás topikként elfoglalhatja az első pozíciót a mondatban, ilyenkor kettős tagadás esetén a *nem* tagadószó a ragozott ige utáni középmezőben tűnik fel, vagyis nem kell szorosan egymás mellett állniuk, más mondatrészek is közéjük ékelődhetnek a vizsgált nyelvjárásban. Sorrendjük (amely hasonlít a magyar nyelvre) viszont nem cserélődhet fel. Példa: *k'omaintš tā: ma nit pufn* ('Kein Mensch darf man nicht puffen. Senkit nem szabad megverni'); *k'omol hot s ni geādn khāt iārn mā:* ('Keinmal hat sie nicht gern gehabt ihren Mann. Soha nem szerette a férjét').

5.2. Tagadószó + tagadószó. A korpuszban egy példamondat képviseli ezt a csoportot: *biar tavn nit in zuntēgən net hōā* ('Wir dürfen nicht in Sonntagen nicht hauen. Vasárnaponként nem szabad kapálni'). Valószínűleg a mondat hosszával függ össze ennek a típusnak a használata: ugyanis ha hosszabb a mondat, akkor kitehető egy másik *nem* tagadószó is, megismételve, újra felidézve a tagadás tényét. A mondat értelme egyszerű tagadás. Nem oltja ki egymás jelentését a két tagadószó.

5.3. Két vagy több negatív határozatlan névmás (*nem* tagadószó nélkül). Példáinkban a *senki* és *semmi* határozószók szerepelnek; a *komaintš* ('senki') megelőzi a *niks*-et ('semmi'); a *komaintš* a mondat első helyén áll, a ragozott ige előtt. MOSER (2019: 182) megállapítja, hogy ennek a kettős tagadás típusnak az elemei „kevés kivételtől eltekintve csak szomszédos pozícióban tűnnek fel”. A nagybörzsönyi példamondatok ezzel szemben mást mutatnak: a két elem közé más mondatrészek is beékelődhetnek. Sőt: az egyik névmás állhat a második helyen álló ragozott ige előtt, míg a másik névmás az ige mögötti ún. középmezőben. A szerkezetet a következő példa (3) szemlélteti.

- (3) *komaintš* *hot* *niks* *ksēχō*
 senki *segédige* *semmi* *látott*
 'Senki nem látott semmit.'

Érdekes jelenség, mikor a *k'o* negatív határozatlan névelő kétszer fordul elő egy mondatban. Ezt a konstrukciót MOSER az alemann nyelvjárásban (Elzász) adatolja (MOSER 2021: 38). Példa: *i k'onā k'uχl hob i k'o pait* ('In keiner Küche habe ich kein Bett. A konyhában nincs ágy'). Magyarázként MOSER (2021: 134) azt írja, hogy a tagadószót nyíltan kell realizálni, ha a negatív határozatlan névelő topik helyzetben a mondat első helyét foglalja el. Köznyelvi példa erre: *Kein Buch liest sie nicht* ('Nem olvas könyvet'). A mi nyelvjárási

³ A német mondatot az igei szerkezet tagjai három mezőre osztják: elő-, közép- és utómezőre. Meghatározó a német mondat szórendje szempontjából, hogy a ragozott ige – kijelentő főmondatban – mindig a második helyen áll a mondatban, a lineárisan előtte levő pozíció az előmező, az utána következő pedig a középmező. (Mellékmondatban az igei tagok az utolsó helyen állnak.) Ha van még egy igei tagja a szerkezetnek a főmondatban, akkor a második tag mögötti mezőt nevezzük utómezőnek. (ENGEL 2009.)

példánkban nem a *nicht* tagadószó jelenik meg, hanem a *k^co* negatív határozatlan névelőt ismétli meg a beszélő.

Habár a kettős tagadás a magyar nyelvhez nagyon hasonló szerkezet, mégsem gondoljuk, hogy magyar nyelvi hatásról lenne szó a vizsgált nyelvjárás esetében. MOSER kimutatja, hogy ez a szerkezet más német nyelvjárásokban is előfordul. Az észak-olasz cimber nyelvjárásokban is adatolja SCHWEIZER (2008: 897). A magyarországi német nyelvjárásokban például Garán dokumentálta RUOFF–WILD a kettős tagadás jelenségét (RUOFF–WILD 2018: 60–61).

6. A tagadó szerkezetek szintaktikai elemzése. A következőkben a tárgyalt nagybörzsönyi német nyelvjárás tagadó szerkezeteinek mondattani elemzését vizsgáljuk. Az elemzés célja egyrészt a szórendi szabályosságok és a tagadás értelmezésének megragadása, másrészt a nyelvjárás tipológiai besorolása a tagadás szerkezete szerint, továbbá különleges esetek vizsgálata, mint a tagadott felszólító mondatok (6.2.) és a mondateleji tagadás kijelentő mondatokban (6.3.). Az elemzés elméleti keretként a generatív grammatika, ezen belül a minimalista program szolgál.

6.1. Tipológiai besorolás. A kettős tagadást vagy tagadó egyeztetést mutató nyelvekben több tagadó kifejezés is előfordulhat egy mondaton belül, anélkül, hogy többszörös tagadásként értelmeznénk. Formális jegyek szintjén egy mondatot akkor értelmezhetünk egyszeres tagadással, ha legfeljebb egy interpretálható negatív jegy [iNeg] található benne, és bármennyi nem-interpretálható tagadó jegy, mert ezek a deriváció során törlődnek és nem vesznek részt az értelmezésben. ZEIJLSTRA (2013) minimalista elemzése szerint a tagadó egyeztetésnek szigorú (strict) és rugalmas (non-strict) formáját különböztethetjük meg.

A szigorú tagadó egyeztetést mutató nyelvekben a negatív névmások minden esetben tagadószó kíséretében fordulnak elő, mint például a cseh és a magyar nyelvben: *Semmit *(nem) evett Péter*. Feltehető, hogy minden tagadó kifejezés nem interpretálható tagadó jeggyel rendelkezik, amelyeket egy absztrakt tagadó operátor ellenőriz le a deriváció során.

Rugalmas tagadó egyeztetést alkalmazó nyelvekben csak posztverbális tagadó kifejezések esetén kell tagadószónak megjelennie egy magasabb pozícióban. A preverbális tagadó kifejezéseket nem követheti tagadószó, különben többszörös tagadásként kellene értelmezni a mondatot, ahogy ezt a spanyol példa is mutatja (4), *no* tagadószóval és *nunca* ('sosem') negatív névmással. Ezekben a nyelvekben feltehetően nem interpretálható tagadó jegyek [uNeg] találhatók a tagadó névmásokon és interpretálható jegy [iNeg] a tagadószón. Mivel csak az utóbbi vesz részt a mondat értelmezésében, a mondatot szintén egyszeres tagadásként értelmezzük.

- (4) a) *Cristina no ha visto nunca un ovni.*
 b) *Cristina nunca (*no) ha visto un ovni.*
 'Cristina sosem látott ufót.'

A vizsgált nyelvjárás látszólag a rugalmas tagadó egyeztetésű nyelvekhez tartozik, mivel több olyan példával is találkozunk, amelyben a tagadó névmást nem követi tagadószó, lásd az (5) példában.

- (5) *niks vist vinə*
 semmi fogsz találni
 'Semmit nem fogsz találni.'

Azonban a preverbális tagadó névmás is állhat tagadószóval, ezek az esetek (6) a szigorú tagadó egyeztetéssel rendelkező nyelvekre jellemzőek. Az értelmezést tekintve ilyen esetekben is egyszeres tagadásként interpretálható a mondat.

- (6) *k^homaintš tā: ma nit pufn*
 senki szabad általános alany nem verni
 'Senkit nem szabad megverni.'

A nyelvi adatokból azt a következtetést vonjuk le, hogy a fenti tipológiát árnyalni kell, mert a vizsgált nyelvújrás egyik típusba sem sorolható be egyértelműen. Léteznek benne olyan egyszeres mondattagadásként értelmezendő szerkezetek, amelyekben egy vagy több tagadónévmás tagadószó nélkül jelenik meg, illetve olyanok is, amelyekben a tagadónévmást egy szerkezetileg alacsonyabb pozícióban álló tagadószó (*nit/nid/ned*) követi. A tagadószó jelenléte opcionális.

A többszörös tagadás mellett egy a fentiekől eltérő szerkezet is adatolt a nyelvújrásban, amelyben a tagadószó a mondat legelső helyén áll, és közvetlenül követi őt az igei szerkezet ragozott része. Két mondat típusban fordul elő: felszólító mondatokban (4), amelyekben ez az egyetlen lehetséges szórend, illetve (leginkább modális segédigék tartalmazó) kijelentő mondatokban (7) is opcionálisan. Megfogalmazódik az a felvetés, hogy az adatok kétfajta tagadószó jelenlétére utalnak a nyelvújrásban. A fonológiai hosszabb *nit/nid/net* tagadószó posztverbálisan jelenik meg; emellett megfigyelhető a rövid *ni* variáns, amely mondateleji pozícióban áll, és közvetlenül követi a ragozott ige.

- (7) *ni gę hintəs hōz*
 nem menj mögé ház
 'Ne menj a ház mögé!'

- (8) *ni k^hon i štrikn*
 nem tudok én kötni
 'Nem tudok kötni.'

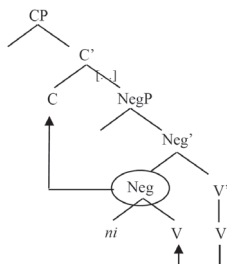
6.2. Tagadó felszólító mondatok. Mint az előző részben említettük, mondattagadást kifejező felszólító mondatokban a szerkezet elején, klitikumszerűen jelenik meg együtt az igével a rövid *ni* forma. A fenti szórend úgy jöhet létre, hogy a mozgó finit ige összekapcsolódik a tagadófrázis (Negation Phrase, röviden NegP) fejpozíciójában található tagadószóval, és együtt mozognak tovább a további jegek ellenőrzése miatt (ZEIJLSTRA 2013: 21). Ez a tagadószó a negatív operátor lexicizált formája, interpretálható [iNeg] jeggyel, amely miatt előre kell mozognia.

Az általános generatív elemzés szerint a tagadó mondatok vagy a tagadófrázis specifikátor pozíciójában [Spec, NegP], vagy a tagadófrázis fejpozíciójában

tartalmazhatnak tagadószavakat. A jelen nyelvjárásban a Neg-fejben a *ni* variáns lehet, interpretálható tagadó jeggyel [iNeg], mint alább ábrázoltuk. Ebben az esetben a finit ige a NegP fejpozícióba mozog, komplex elemet képezve a tagadószóval, és együtt mozognak tovább (pl. a francia és lengyel tagadómondatok mintájára). Ezáltal a negatív operátor hatóköri pozícióba kerül, azaz a mondat elejére.

1. ábra

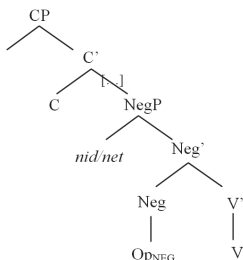
Tagadó szerkezet felszólító mondatokban a nagybörzsönyi nyelvjárásban

6.3. Kijelentő mondatok és mondat eleji tagadószavak. A mondatban alsóbb pozícióban álló tagadószók esetén (pl. *i gâi nid špâtsiarn*, 'Nem megyek sétálni') azt feltételezzük, hogy a NegP fejpozíciója egy absztrakt tagadó operátort tartalmaz (Op_{Neg} , l. a 2. ábrán). A specifikátorpozícióban áll a tagadószó hosszabb variánsa, azaz *nid/nit/nixt/net*, amely egy nem interpretálható [uNeg] jeggyel bír, hasonlóan a tagadó névmásokhoz; emiatt megelőzhetik más tagadó kifejezések ezt a tagadószót. Ha azt feltételeznénk, hogy ő maga a tagadó operátor vagy [iNeg], akkor helytelenek lennének azok a szerkezetek, ahol a tagadó névmások megelőzik, viszont számos ilyen esettel találkozunk a nyelvjárásban. Az egyszeres tagadás interpretációja megvalósul: a tagadószók és -névmások [uNeg] jegyei törölődnek ellenőrzés után, csak a tagadó operátor interpretálható [iNeg] jegye vesz részt az értelmezésben.

2. ábra

Mondatszerkezet a *nid*, *nixt*, *net* tagadószókkal

A fenti szerkezetből következik, hogy ezekben az esetekben a tagadószó frazális státuszú, azaz egy [uNeg] jegyű negatív határozatlan névmáshoz hasonlít (l. ZEIJLSTRA 2013: 18 a sztenderd német *nicht* frazális státuszáról), mivel a specifikátor pozíciót foglalja el.

Említést kell még tennünk arról a szórendi variációról kijelentő mondatokban, ahol a tagadószó a mondat legelső helyén áll, hasonlóan a tagadó felszólításokhoz (l. (9–11)). A szerkezet előfordul invertált segédigékkel, de ragozott főigével is (l. 4. rész), mindegyik változat követi a szigorú V2-szórendet. A módbeli segédigés mondatok esetében mindkét szórendi variáns adatolt ezt mutatja a (6)-os példa.

- (9) a) *ni* *k^con* *i* *ne(j)ə*
 nem tudok én varrni
 b) *i* *k^con* *nit* *nējə*
 én tudok nem varrni
 'Nem tudok varrni.'

- (10) *nit* *hob* *i* *geədn* *di nus*
 nem birtoklom én szívesen a dió
 'Nem szeretem a diót.'

- (11) *nid* *ist* *schai* *gwezt*
 nem segédige szép volt
 'Nem volt szép.'

Az in situ tagadószerkezet fentebbi mondat (b) arra enged következtetni, hogy a tagadószó egy alsóbb pozícióból mozgott fel a [Spec,CP] pozícióba. A mozgás kiváltó oka lehet például egy inherens fókuszjegy, amely nem minden esetben vált ki mozgást. A negatív operátor a Neg fejpozícióban marad, így teljesül az általános szabály, hogy a tagadás nem előzheti meg a c-fejet.

A vizsgált nyelvújrásban egy fentihez hasonló szerkezettel is találkozunk, amelyben egy olyan elem áll az ige előtt, ami nem minden német nyelvújrásban számít elfogadhatónak. Ahogyan a (12)-es példa mutatja, az elváló igekötők önállóan elfoglalhatják az előmezőt, közvetlenül a segédige követi őket perfekt múlt időben vagy passzív szerkezet esetén. Ez az eltérés alátámaszthatja a tagadószerkezet esetén tett megállapítást, miszerint a tagadószó lehet frazális, hasonlóan az igekötők eltérő státuszához.

- (12) *ā* *ist gepriət* *ti əprai* ('Die Einbrenne ist angebrannt')
 igekötő égett a rántás
 'Odaégett a rántás.'

A szigorú V2 szórendet minden kijelentő mondat betartja, ellentétben például az észak-olaszországi német dialektusokkal, ahol az olasz nyelv hatására jelentősen lazult a V2-kritérium. Emiatt is logikus feltételezni, hogy a tagadószó foglalja el az első pozíciót (specifikátor) a *ni/nit/nid*-kezdetű kijelentő mondatokban.

6.4. Egy nyelvtörténeti érv az elemzés mellett. A 3. táblázat a negáció nyelvtörténeti alakulását mutatja be sematikusán az ófelnémet kortól az újfelnémetig (DONHAUSER 1996: 202). A nyelvtörténeti fejlődés során megfigyelhető a preverbális tagadószerkezet hosszantartó jelenléte, részben együtt a mai német nyelvben

fennmaradt posztverbális variánssal. Mivel a nagybörzsönyi nyelvjárás a szintaxis más területein is mutat archaikus vonásokat (például részes esettel és birtokos esettel álló birtokviszonyt kifejező szerkezetek egyidejű megléte), így nem lenne váratlan, ha a tagadás esetében is megőrzött volna ilyeneket.

3. táblázat

A tagadás fejlődése a német nyelvben (DONHAUSER 1996: 202 nyomán)

1. fázis	<i>ni</i>	+ V _{fin}	
2. fázis	<i>ni</i>	+V _{fin}	+ (<i>niwiht</i>)
3. fázis	<i>en/ni</i>	+V _{fin}	+ <i>niht</i>
4. fázis	<i>(ne)</i>	+V _{fin}	+ <i>nicht</i>
5. fázis		V _{fin}	+ <i>nicht</i>

7. Tagadás a magyarban mint kontaktusnyelvben. Utolsóként szükséges említést tenni a magyar mint kontaktusnyelv idevágó szintaktikai jellemzőiről, hogy teljes képet kaphassunk a nyelvjárást befolyásoló tényezőkről. E tömör jellemzésnek nem célja a magyar tagadó mondatok részletes leírása, csupán a nagybörzsönyi dialektussal kapcsolatos szerkezeti és értelmezésbeli hasonlóságok, illetve eltérések bemutatása.

7.1. Tagadás kijelentő mondatokban. ZEILJSTRA (2013) tipológiája szerint a magyar a szigorú tagadó egyeztetéses nyelvekhez tartozik: a tagadó névmások és frázisok mellett mindig kötelezően megjelenik a *nem* tagadószó a szerkezetben: *Nem ment el senki moziba/Senki nem ment el moziba*. A tagadószó közvetlenül az ige előtt áll, az igekötőt is posztverbális pozícióba kényszeríti. A tagadó névmások pre- és posztverbálisan is elhelyezkedhetnek. A tagadószót és egy vagy több negatív névmást tartalmazó mondatokat egyszeres tagadásként értelmezzük.

- (8) a) *Senki sehova nem ment el.*
 b) *Senki nem ment el sehova.*
 c) *Nem ment el senki sehova.*

Egy esetben, két tagadószó jelenlétekor értelmezhetjük csak többszörös tagadásként az adott szerkezetet, például *Nem Péter nem ment el kirándulni*.

7.2. Tagadás felszólító mondatokban. A magyar felszólító mondatokban a tagadószó *ne* variánsa használatos (l. a (9) a) alatt); megjegyzendő, hogy szubjunktív módban (l. a (9) b) alatt) álló mondatokban szintén ez a forma fordul elő, mivel ugyanaz az igemód, mint felszólító mondatok esetén.

- (9) a) *Ne edd meg az egészet!*
 b) *Azt akarom, hogy ne edd meg az egészet.*

Feltételezhető, hogy a magyar felszólító mondatok felszíni szerkezete hozzájárult ahhoz, hogy a nyelvjárás felszólító mondatainak archaikus szerkezete fenn-

maradjon, de nem valószínű, hogy a magyar szerkezetek hatottak volna a nyelvújrásra, mert a 7.1. részben bemutattuk, hogy különböző tagadási stratégiákat tartalmaznak a felszíni hasonlóság ellenére.

8. Összefoglalás. A tanulmány célja a nagybörzsönyi német nyelvújrás mondattagadással kapcsolatos jelenségeinek szisztematikus leírása, továbbá ezek mondatnyi elemzése volt. A tagadó egyeztetés vagy kettős tagadás a legfeltűnőbb, sok más német nyelvújrásban megtalálható jelenség. A MOSER (2021: 158) által megkülönböztetett típusok mindegyike adatolt a nyelvújrásban: 1. tagadószó+negatív határozatlan névmás; és 2. két vagy több negatív határozatlan névmás, amelyekre gyakran a *negative doubling* (1.) és a *negative spread* (2.) kifejezésekkel utalnak (ZEIJLSTRA 2004: 63). MOSER (2021: 97) világos területi megoszlást állapít meg a két fő típus között: a többszörös negatív névmások tagadószó nélküli előfordulása az alemann nyelvújrási területre jellemző, míg a negatív névmások és tagadószó kombinációja bajor sajátosság. Ennek ellenére Nagyborzsönyben mindkét formát megtaláljuk, habár a település középkori bajor telepítés. MOSER szerint a nyelvi szigetek további információkat szolgáltathatnak a kettős tagadás régebbi változatairól, és segíthetnek tisztázni a bajor és alemann közötti kapcsolatot. „Fersental és Lusern délbajor nyelvi szigeteiben ROWLEY (2001: 167) szerint mindkét változat létezik, ezen kívül a kettős tagadás opcionális” (MOSER 2021: 159). Ugyanezt jelenthetjük ki Nagyborzsönyről, amely délbajor és keleti középnémet keveréknyelvújrás, több hullámban telepítve a 11–13. században, ahol szintén mindkét típus egyszerre jelen van. A kettős tagadás szintén opcionális.

A fent említett déltiroli nyelvújrássok esetében három lehetséges magyarázat merül fel a két különböző típusú kettős tagadás egyidejű meglétére (MOSER 2021: 107). Elsőként az olasz nyelvi kontaktus hatása jöhet szóba, amelynek során a több negatív névmás tagadószó nélkül szerkezet egyfajta innovációként került a nyelvújrásba. A nagyborzsönyi dialektus esetében hasonló feltételezés nem állja meg a helyét, mert bár a magyarban mint kontaktusnyelvben létezik a negatív egyeztetés, a negatív névmások mellett kötelezően megjelenik a tagadószó (szigorú tagadó egyeztetés típusa). Így a csak negatív névmásokat tartalmazó többszörös tagadásos szerkezet nem kerülhetett a magyarból a nyelvújrásba. A második magyarázat szerint lehetséges, hogy „a délbajor nyelvújrás másképp viselkedik, mint az észak- és középbajor”. Harmadrészt feltehető, hogy „a délbajor megtartotta a konzervatívabb tagadási módot (az alemann nyelvújrással együtt)”. Utóbbi két magyarázat lehet érvényes jelen esetben is, mert a nagyborzsönyi dialektus több délbajor jellemzőt mutat, és sok archaikus nyelvi jelenséget őrzött meg.

Szintaktikailag úgy látszik, hogy a nyelvújrásban egyszerre van jelen kétféle tagadó szerkezet, azaz egy archaikus *ni* tagadószó és a sztenderd némethez jobban hasonlító *nid/nit* forma, amelyek különböző szerkezeti pozíciókat foglalnak el, és szintaktikai jegyeik is eltérnek, jelentésbeli és funkcionális különbséget azonban nem mutatnak. Bemutattuk továbbá, hogy a több negatív kifejezést tartalmazó szerkezetek egyszeres tagadásként való értelmezése levezethető a más nyelvek leírásánál is használatos [iNeg] és [uNeg] jegyek eloszlásából.

A fonetikus jelek magyarázata

ō, ū, ē, ȳ, ā, ǣ: hosszú magánhangzók

ȳ: nyílt *e* hang

ā, ē, ī, ū, ō, ȳ, ǣ: nazalizált magánhangzók

ǣ: a magyar *a* hanghoz nagyon hasonló magánhangzó

ə: *e*-hez hasonló schwa-hang

ɑ: *a*-hoz hasonló schwa-hang

ɲ: palatoveláris *n*

k^c: hehezetes *k*

v: labiodentális zöngés frikatíva

z: alveoláris zöngés frikatíva

s: alveoláris zöngétlen frikatíva

χ: palatális zöngétlen frikatíva, ún. *ich*-hang

x: veláris zöngétlen frikatíva, ún. *ach*-hang

š: posztalveoláris zöngétlen frikatíva

ž: posztalveoláris zöngés frikatíva

Kulcsszók: német nyelvjárás, szintaxis, tagadószó, kettős tagadás, nyelvjárási sziget.

Hivatkozott irodalom

- BOTTESCH, JOHANNA – BOTTESCH, MARTIN 1992. *Die bairisch-österreichische Mundart der Landler von Großpold (Apoldu de Sus) in Siebenbürgen (Rumänien)*. Beiträge zur Sprachinselforschung 10/1–2. VWGÖ, Wien.
- DONHAUSER, KARIN 1996. Negationssyntax in der deutschen Sprachgeschichte: Grammatikalisierung oder Degrammatikalisierung? In: LANG, EWALD – ZIFONUN, GISELA Hrsg., *Deutsch – typologisch*. Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache 1995. De Gruyter, Berlin. 201–217. <https://doi.org/10.1515/9783110622522-010>
- EICHHOFF, JÜRGEN 1977. *Wortatlas der deutschen Umgangssprachen* 1. Francke, Bern–München.
- ENGEL, ULRICH 2009. *Deutsche Grammatik*. Iudicium, München.
- GEYER, INGEBORG 2018. Wortschatzentwicklung im historischen Friaul. In: RABANUS, STEFAN Hrsg., *Deutsch als Minderheitensprache in Italien. Theorie und Empirie kontaktinduzierten Sprachwandels*. Germanistische Linguistik 239–240. Georg Olms Verlag, Hildesheim – Zürich – New York. 325–343.
- HUTTERER, CLAUS JÜRGEN – KAINZ, WALTER – WALCHER, EDUARD 1987. *Weststeirisches Wörterbuch. Grammatik und Wortschatz nach Sachgruppen*. Schriften zur deutschen Sprache in Österreich 13–14. Kiadja PETER WIESINGER. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Graz.
- JÄGER, AGNES 2008. *History of German Negation*. Linguistik Aktuell 118. Benjamins, Amsterdam. <https://doi.org/10.1075/la.118>
- KNIPF-KOMLÓSI, ELISABETH – MÜLLER, MÁRTA 2020. Current Questions of the Research on the German Minority in Hungary. *Linguistica* 60/2: 65–78. <https://doi.org/10.4312/linguistica.60.2.65-78>

- KSH = Központi Statisztikai Hivatal. <https://ksh.hu>
- LESSIAK, PRIMUS 1959. *Die deutsche Mundart von Zarz in Oberkrain*. Deutsche Dialektgeographie 50. Elwert, Marburg.
- MANHERZ, KARL – WILD, KATHARINA 2002. *Zur Sprache und Volkskultur der Ungarn-deutschen. Lehrbuch zur Minderheitenkunde*. Ungarndeutsches Archiv 3. ELTE Germanisztikai Intézet, Budapest.
- MANHERZ, KÁROLY szerk. 1998. *A magyarországi németek*. Változó világ 23. Útmutató Kiadó, Budapest.
- MÁRKUS, ÉVA 2014. *Die deutsche Mundart von Deutschpilsen/Nagybörzsöny*. Beiträge zur Sprachinselforschung 22. Praesens, Wien.
- MITZKA, WALTHER – SCHMITT, LUDWIG ERICH 1957–80. *Deutscher Wortatlas* 6–22. Wilhelm Schmitz, Gießen.
- MOSER, ANN-MARIE 2019. Form und Funktion der doppelten Negation in deutschen Dialekten, mit einem Schwerpunkt im Oberdeutschen. *Linguistik online* 98/5: 179–195. <https://doi.org/10.13092/lo.98.5935>
- MOSER, ANN-MARIE 2021. *Negationskongruenz in den deutschen Dialekten*. ZDL Beiheft 185. Franz Steiner, Stuttgart. <http://doi.org/10.25162/9783515129862>
- RUOFF, ARNO – WILD, KATHARINA 2018. *Dokumentation donauschwäbischer Mundarten*. Ungarndeutsches Archiv 15. ELTE Germanisztikai Intézet, Budapest.
- ROWLEY, ANTHONY 2001. *Deskriptive Grammatik des Deutsch-Fersentalerischen (Mòcheno)*. Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg, Frankfurt am Main.
- SAMAMBA, FATIMA 2010. Negation in den deutschen Dialekten. MA szakdolgozat. Frankfurt.
- SCHWARZ, ERNST 1957. *Die Herkunft der Siebenbürger und Zipser Sachsen. Die Siebenbürger und Zipser Sachsen, Ostmitteldeutsche, Rheinländer im Spiegel der Mundarten*. Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, München.
- SCHWEIZER, BRUNO 2008. *Zimbrische Gesamtgrammatik. Vergleichende Darstellung der zimbrischen Dialekte*. ZDL-Beiheft 132. Franz Steiner, Stuttgart.
- SPERSCHNEIDER, HEINZ 1959. *Studien zur Syntax der Mundarten im östlichen Thüringer Wald*. Deutsche Dialektgeographie 54. Elwert, Marburg.
- ŠPES, ANDREJ 2005. *Meine Muttersprache. Die zipserdeutsche hobgärtnerische Mundart*. Acta Carpatho-Germanica 14. Slovenské národné múzeum, Bratislava.
- TÖRÖK, GÁBOR 1964. *A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere*. Nyelvtudományi Értekezések 45. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WILD, KATHARINA 2003. *Zur komplexen Analyse der ‚Fuldaer‘ deutschen Mundarten Südingarns*. Ungarndeutsches Archiv 6. ELTE Germanisztikai Intézet, Budapest.
- ZEIJLSTRA, HEDDE 2013. Not in the first place. *Natural Language & Linguistic Theory* 31: 865–900. <https://doi.org/10.1007/s11049-013-9199-3>
- WEINELT, HERBERT 1938. *Die mittelalterliche deutsche Kanzleisprache in der Slowakei*. Arbeiten zur sprachlichen Volksforschung in den Sudetenländern 4. Rudolf M. Rohrer, Brünn–Leipzig.
- WEISS, HELMUT 2016. Doppelte Negation. In: SyHD-atlas. <https://www.syhd.info/apps/atlas/#doppelte-negation> (2022. 02. 13.)

Double negation in the German dialect of Deutschpilsen/Nagybörzsöny

This study investigates the linguistic expressions of negation in the German dialect of Deutschpilsen/Nagybörzsöny. First, we analyse the forms of simple negation, and then the dialectal manifestations of negative doubling and negative spread. The latter notions refer to contexts in which several negative expressions occur within a sentence, but they do not cancel each other out, but rather reinforce each other. Such constructions are well attested in German dialects, and in earlier stages of the German language. Negative spread is characteristic of the contact language Hungarian, too; thus, it could be concluded that it was introduced into the Nagybörzsöny dialect by Hungarian influence, but since no other grammatical or syntactic influence from the Hungarian language can be detected – only a few lexical items were transferred into the dialect as loanwords –, we do not think that this is the case. In the second half of the study, we sketch a syntactic analysis of sentential negation in the dialect, with special focus on the single negation interpretation of clauses containing two or more negative expressions. It is also important to mention the variable positions of the negative marker and to seek its origin in language history. To complete our analysis, we briefly present the syntactic structure of Hungarian sentential negation, to gain a better understanding of possible contact phenomena or their absence between the two languages.

Keywords: German dialect, syntax, negation, negative concord, language island.

MÁRKUS ÉVA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

BALOGHNÉ NAGY GIZELLA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem